

Федорова О. Ф.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри судоустрою, прокуратури та адвокатури
Львівського університету бізнесу та права,
суддя
Шевченківського районного суду міста Львова

Леськів С. Р.,
кандидат юридичних наук, викладач кафедри судоустрою,
прокуратури та адвокатури
Львівського університету бізнесу та права

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: НЕДОЛІКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ

CRIMINAL PROCEDURE LEGISLATION OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION: DISADVANTAGES AND PROSPECTS OF ITS REFORMATION

У статті проаналізовано чинне кримінальне процесуальне законодавство України та країн Європейського Союзу. Виокремлено недоліки Кримінального процесуального Кодексу України. Окреслено перспективи їх реформування та запропоновано зміни до чинного законодавства в контексті євроінтеграції.

Ключові слова: суд, судочинство, кримінальне процесуальне законодавство, кримінальний процес, євроінтеграція.

В статье проанализировано действующее уголовное процессуальное законодательство Украины и стран Европейского Союза. Выделены недостатки Уголовного процессуального кодекса Украины. Определены перспективы их реформирования и предложения изменений в действующее законодательство в контексте евроинтеграции.

Ключевые слова: суд, судопроизводство, уголовное процессуальное законодательство, уголовный процесс, евроинтеграция.

The article analyzes the current criminal procedural legislation of Ukraine and criminal procedural legislation of European Union countries. The shortcomings of the Criminal Procedure Code of Ukraine are highlighted. Prospects for their reform and proposals for changes to the current legislation in the context of European integration were identified.

Key words: court, legal proceedings, criminal procedural legislation, criminal procedure, eurointegration.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна перебуває на шляху фундаментальних змін у процесі євроінтеграції. Однак зближення з країнами Європейського Союзу породжує необхідність гармонізації українського законодавства із законодавством країн-членів Європейського Союзу, впровадження на практиці ефективного захисту прав та інтересів конкретної особи та суспільства загалом з метою утвердження впевненої позиції України на світовій арені як демократичної та правової держави. Судочинство у цілому світі формує враження про рівень демократичності державної влади в країні та формує рівень довіри суспільства до неї. Саме тому якість кримінального процесу та прийнятих судових рішень мають виняткове значення. Кожна особа в Україні має право на законне, справедливе, неупереджене правосуддя, оскарження незаконних дій чи бездіяльності органів державної влади. На думку Яновської О.Г., право на оскарження рішень судді, слідчого судді, слідчого, прокурора є однією з найважливіших гарантій захисту прав та законних інтересів особи [1, с. 12]. Актуальність вищевказаної тематики полягає в необхідності формування ефективного механізму захисту прав, свобод та інтересів особи в кримінальному процесі шляхом реформування норм чинного кримінального процесуального законодавства.

Законодавець у ст. 3 Конституції України (далі – КУ) [2] декларує статус України як соціальної держави, де людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність та безпека є найвищою соціальною цінністю, а тому органи державної влади повинні забезпечувати ефективний механізм захисту порушених та (або) невізнаних прав і законних інтересів особи. Кримінальні правопорушення становлять значну суспільну небезпеку. Саме норми кримінально-процесуального законодавства мають виняткове значення у процесі реалізації права особи на законне, справедливе, неупереджене, об'єктивне та прозоре правосуддя. Євроінтеграційний вектор розвитку України зумовлює необхідність гармонізації українського кримінального процесуального законодавства до законодавства Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням кримінального процесуального законодавства займалися такі провідні вчені як: Берладин О.Б., Пашковський М.І., Тимошин В.В., Яновська О.Г. та ін. Однак попри глибокі дослідження вищеперележених науковців, сьогодні існує проблема реформування норм чинного кримінального процесуального законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів через призму позитивного досвіду країн, що входять до складу Європейського Союзу.

Метою наукового дослідження є виявлення негативних аспектів кримінального процесуального законодавства України з метою їх подальшого усунення для підвищення ефективності здійснення кримінального правосуддя.

Для досягнення поставленої мети наукового дослідження доцільно виокремили такі завдання:

- 1) проаналізувати норми чинного Кримінального процесуального Кодексу України;
- 2) проаналізувати досвід зарубіжних країн, що стосується кримінально-процесуальної діяльності;
- 3) розробити науково-практичні рекомендації щодо реформування норм чинного Кримінального процесуального Кодексу України.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні Україна проходить складний шлях євроінтеграції, це зумовлює необхідність дослідження низки актів міжнародного законодавства з метою адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу. Якщо досліджувати кримінальне та кримінально-процесуальне право Європейського Союзу (далі – ЄС), то варто зауважити, що немає єдиного нормативного акту, який би врегульовував кримінальні та кримінально-процесуальні відносини країн, що входять до складу ЄС. Науковці відзначають неоднорідність кримінального права ЄС та поділяють їх на такі категорії:

1) адміністративно-кримінальне право ЄС (норми, що містять основні заборони ЄС та окремі процесуальні правила, які через формально-політичні причини відносять до адміністративно-правових);

2) норми права ЄС, які визначають особливості кримінального права та кримінального процесу, що містять вимогу до країн-членів ЄС здійснювати певні заходи певним чином;

3) кримінально-процесуальне право Європейського Союзу, що містить певні стандарти здійснення кримінально-процесуальної діяльності, особливості міжнародного співробітництва, екстрадиції тощо;

4) проект норм єдиного кримінального права (*Corpus Juris*) [3].

Незважаючи на це, країни, що входять до Європейського Союзу, вирізняються досвідом ефективного здійснення кримінального судочинства, що може послужити Україні процесі реформування норм чинного кримінального процесуального законодавства.

Попри демократизацію норм Кримінального процесуального Кодексу України (далі – КПК України) практика свідчить про наявність суттєвих недоліків у процесі реалізації норм кримінально-процесуального законодавства [4]. У ст. 214 КПК України передбачена процедура подання та реєстрації заяви про кримінальне правопорушення. Законодавцем визнано, що заява про кримінальне правопорушення має бути внесена слідчим чи прокурором не пізніше 24 год. до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Однак така норма не виключає проблеми несвоєчасного внесення відомостей про кримінальне правопорушення, оскільки слідчі та прокурори мають звичку «сортувати» такі заяви, що призводить до

порушення права особи на своєчасне реагування органів державної влади на вчинене кримінальне правопорушення.

Також ст. 284 КПК України передбачає, що однією з підстав закриття кримінального провадження є вирок по такому кримінальному провадженню. У попередньому Кримінально-процесуальному кодексі України [5] законодавець передбачив, що відмова у порушенні кримінальної справи або закриття кримінальної справи за відсутністю (події) складу злочину унеможливлювала порушення аналогічної кримінальної справи. Наразі порядок, передбачений чинним КПК України, зумовлює проблему порушення кримінального провадження за одним і тим самим фактом. При цьому достатнім є лише внесення заяви до Реєстру досудових розслідувань. Така практика свідчить про те, що навіть у випадку закриття кримінального провадження не виключено проведення повторних слідчих дій у повному обсязі.

Науковці відзначають, що у чинному Кримінальному процесуальному Кодексі України однією із новел стало збільшення контролю суду над дотриманням прав, свобод та інтересів громадян. Цей контроль передбачає застосування слідчим суддею заходів щодо забезпечення кримінального провадження. Статистичні дані свідчать, що найбільш поширеними клопотаннями щодо забезпечення прав, свобод та інтересів громадян стали клопотання про надання тимчасового доступу до речей та документів. Зазвичай, з таким клопотанням звертаються особи з боку обвинуваченого. Доступ надається виключно на підставі ухвали слідчого судді. Сьогодні, на нашу думку, правовою прогалиною законодавця є відсутність вичерпного переліку документів, які необхідно долучати до вищевказаного клопотання. Ця проблема зумовлює велику кількість ухвал суду про відмову у наданні доступу до визначених речей та документів. Часом і самі судді недбало ставляться до питання долучення необхідних документів до клопотання, які могли б мати вагоме значення під час розгляду кримінального провадження. Також відсутній чіткий механізм доведення необхідності вилучення документів та / або речей у зв'язку із загрозою їх знищення. Тому ми вважаємо, що існує необхідність визначення норм у Кримінальному процесуальному Кодексі України щодо порядку та підстав вилучення речей і документів [6].

На нашу думку, одним з недоліків КПК України є можливість здійснювати захист прав, свобод та інтересів особи виключно адвокатами. Досвід іноземних країн, зокрема й Німеччини, передбачає можливість виконувати вищевказану функцію не тільки адвокатом, а й іншими фахівцями у галузі права. Відповідно до параграфу 138 КПК Федераційної Республіки Німеччина викладачі права у німецьких вищих навчальних закладах також мають право здійснювати захист прав, свобод та інтересів особи. На наш погляд, така практика має сенс у кримінальному процесуальному законодавстві України, адже викладачі у сфері юриспруденції постійно підвищують свій науковий рівень у процесі викладання

та можуть ефективно здійснювати захист прав та інтересів особи у суді [7; 8].

Правники відзначають недоліки ст.ст. 220–221 КПК України. Відповідно до ст. 220 КПК України зазначено порядок розгляду клопотання про виконання будь-яких процесуальних дій. Клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, має бути розглянуте у строк не більше трьох днів з моменту подання та задовільнити вищевказане клопотання за наявності відповідних підстав. Стосовно результатів розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила відповідне клопотання. За наявності підстав, передбачених чинним законодавством, виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй. У ст. 221 КПК України законодавець передбачив порядок ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення. Слідчий і/або прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, крім матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається. Під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування особа, що його здійснює, має право робити необхідні виписки та копії. Правники наголошують на законодавчій прогалині стосовно відсутності строків повідомлення особи про результати розгляду клопотання [9].

Ст. 303 КПК України значно звужує коло осіб, які мають право на судове оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час проведення досудового розслідування, а також підстави для такого оскарження. Зокрема, відсутня норма, яка б регулювала можливість оскарження недотримання розумних строків слідства, а також подання скарг особами, що не мають статусу підозрюваних або потерпілих.

Науковий інтерес викликає також угода про примирення. Адвокат Номінас Кирило аналізує розширення можливостей стосовно укладення угоди про примирення. Він зазначає, що такі широкі можливості сприяють поширенню корупційних правопорушень, і, як наслідок, невиконанню завдань кримінального судочинства. Одночасно він наголошує, що

при ці обставини, якщо суд уважно буде досліджувати матеріали кримінального провадження, таких ситуацій можна буде уникнути [10].

Аналізуючи кримінальний процес Франції, можна виокремити дві основні ознаки, які відрізняють його від англо-саксонської правової системи та підлягають критиці фахівців із Великобританії та Сполучених Штатів Америки. У Франції судя наділений значними повноваженнями. Першою особливістю французького кримінального процесу є інститут попередньої експертизи обвинуваченого, яка проводиться головуючим суддею. Судя досліжує достатність доказів для винесення обвинувального вироку. Однак, якщо судя має сумніви щодо рішення по кримінальному провадженню, він має право сам провести розслідування, відвідати місце вчинення злочину. На нашу думку, така практика є доцільною і для України. Також важливим є питання належності та допустимості доказів. У ст. ст. 87–89 КПК України закріплено підстави та процедура визнання доказів недопустимими. Однак судова практика свідчить про велику кількість кримінальних проваджень стосовно публічних осіб, які суд був змущений закрити через недостатність доказової бази, через недопустимість чи неналежність доказів. Ми вважаємо, що позитивним досвідом у сфері збирання доказів для України є законодавче врегулювання процесу доказування у Великобританії. Відповідно до кримінально-процесуального законодавства Великобританії, кожна приватна особа, зокрема й адвокат, має право проводити власне розслідування та наділена правом на збирання доказової бази, і ці докази будуть враховані судом, якщо суд визнає їх належними, навіть якщо вони були зібрани з кримінально-процесуальної форми та були б визнані в Україні недопустимими [11].

Висновки. Отже, на основі вищенаведеного можна зробити висновок, що Кримінальний процесуальний кодекс України створений у дусі демократичних цінностей, однак окрім його норм потребують реформування з метою покращення механізму захисту прав, свобод та законних інтересів особи. Доцільним досвідом Франції, Федеративної Республіки Німеччини та Великобританії.

Перспективи подальших досліджень полягають у такому:

- 1) дослідження досвіду окремих зарубіжних країн у контексті вдосконалення норм кримінального процесу;
- 2) аналізування можливостей гармонізації українського кримінального процесуального законодавства з нормами права Європейського Союзу;
- 3) розроблення ефективного механізму взаємозв'язків суб'єктів кримінального процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Яновська О.Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні судового контролю у кримінальному провадженні / О.Г. Яновська. // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – № 2. – С. 12–17.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР) № 30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/print1497807383464065>.
3. Пашковський М.І. Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини / М.І. Пашковський // Міжнародне уголовное право [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intlalmanac.net/v1/08.pdf>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України // Верховна Рада УРСР; Кодекс України, Закон, Кодекс від 28.12.1960 № 1001-05. – 1960 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
6. Магдалинівський районний суд Дніпропетровської області. Проблеми застосування положень Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, обшуку та тимчасового доступу до речей і документів / Магдалинівський районний суд Дніпропетровської області // Закон і бізнес. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/41323-problemi_zastosuvannya_polozhen_kriminalnogo_procesualnogo_k.html.
7. Головненков П. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung (StPO) – Научно-практический комментарий и перевод текста закона со вступительной статьёй профессора Уве Хельманна «Введение в уголовно-процессуальное право ФРГ» / П. Головненков, Н. Спица [Электронный ресурс]. – Режим доступа : file:///C:/Users/Hp/Downloads/sdrs02.pdf.
8. Klug II. Sitzung des Bundesrats des 2. Strafverfahrensrechtsreformgesetzes. Bundestagsdrucksache. – 7/2526. – S. 29.
9. Тимошин В.В. Недоліки Кримінального процесуального кодексу України (ст. 220, 221) / В. В. Тимошин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.timoshin.com.ua/konsultatsii/80-nedoliki-kriminalnogo-protsesualnogo-kodeksu-ukrajini-st-220-221.html>.
10. Новели кримінального процесу: суд роз'ясняє [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://splf.ua/uk/novyny/noveli-kriminalnogo-procesu-sud-rozyasnyae>.
11. Берладин О.Б. Правові аспекти участі адвоката в досудовому провадженні у кримінальному процесі Великобританії / О.Б. Берладин. // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 2. – С. 138–144.